

1. MĚSTO A VENKOV

Dlouho jsem snil o tom, že sepišu dějiny nějakého malého města, např. městečka Romans v kraji Dauphiné; je to místo, kam se rád vracím, mám rád tento kraj, jeho obyvatele i přírodu. Již po sedm nebo osm staletí a možná ještě déle žije město svým společenským, hospodářským i kulturním životem a jeho archiv je nesmírně bohatý. Po úvaze mi to téma připadlo příliš rozsáhlé. Síly badatele zaměřeného na monografii, jímž se snažím v současnosti být, by na něj nestačily. Když jsem vše zvážil, rozhodl jsem se z historie Romansu popsat pouhých čtrnáct dní. Dva krátké týdny. Ale jaké! Období masopustu v únoru roku 1580, kdy se v Romansu zástupci dvou zápasících táborů nejprve oblékli do maškar a potom se navzájem povraždili! Bylo však třeba připomenout i to, co těmto bouřlivým čtrnácti dnům, nádherným i krvavým, vlastně předcházelo, ale také jaké měly důsledky, všechny podrobnosti jejich průběhu, širší souvislosti i možné výklady tohoto dramatu a popřípadě i vývoj v sousedních městech a vesnicích. K tomu bylo třeba zvolit postup srovnávací historiografie. Toto všechno, masopust i události, které ho provázely, budou námětem mé knihy. Budou tvořit její osnovu. Na začátku, v první kapitole, stručně připomenou, jak vypadalo městečko Romans v letech 1579–1580, a zmíním se i o venkovských oblastech kraje Dauphiné, které Romans obklopují. Na konci ukážu, z jaké politicko-společenské atmosféry vyrostla tragédie února roku 1580. Předem prosím o odpuštění za záplavu čísel obsažených v této kapitole. Není typická pro knihu jako celek, ale byla nezbytná proto, abych ukázal pozadí, na němž se odvíjel historický příběh, ke kterému je chvílemi nutno přistupovat i z kvantitativního hlediska.

* * *

Romans leží na řece Isère, několik mil od Rhône, a hlavním klíčem k jeho pochopení je jeho demografie. Ta v průběhu staletí vykazovala tradiční vzorce chování. V roce 1357, krátce po epidemii černého moru (1348), žilo ještě v Romansu¹⁾ 1 163 hospodářů, což při počtu 4,5 oso-

Jeden ze spisovatelů *Knih stížností* třetího stavu ve Vienne (ADI, 4 E, 245/62) žádá v roce 1576, aby byl desátek sjednocen na 4,8 % (= 1/21). V hnutí odporu let 1576–1580 převládá téma boje proti šlechtě nad nespokojeností s desátkem.

81) ADI, B 190, rok 1579. V roce 1562 si chtěli hugenoti desátek pouze přivlastnit, a ne jej zrušit.

82) Všechny předchozí výpočty jsem zpracoval na základě velmi cenných čísel, která pocházejí z již zmíněných prací paní Perierové a M. Rossiho.

83) Ponechal jsem stranou otázku dávek jako celku, které se platily třídě majitelů (královský berní úřad + desátek + vrchnostenská práva + případný nájem + úroky z dluhů) na úkor třídy sedláků a hospodářů. Jedna čtvrtina nebo třetina? Nebyla to snad polovina hrubé zemědělské produkce? B. Bonnin ve své disertační práci přinese na tuto otázku vyčerpávající a přesvědčivou odpověď.

84) L. STONE, *The Causes of the English Revolution*, London 1972.

2. BERNÍ ÚŘAD: NEUROZENÍ VERSUS ŠLECHTA

Máme se domnívat, že na počátku městských i selských bouří, které našly svůj výraz v romanském masopustu (v letech 1579–1580), stály nějaké intriky hugenotů? Soudce Guérin, který nám pod průhlednou zámlinkou anonymity zanechal jedno z nejvýznamnějších převyprávění této události, o tom byl zřejmě přesvědčen, nebo by v tom rád utvrdil alespoň nás.

V nepokojích v oblasti dolního Dauphiné a kraje Vienne (jedná se samozřejmě o Vienne na jih od Lyonu) měli prý prsty neúnavní protestanti: „Abychom správně a se zdravým rozumem vyslechli základ a podstatu vyprávění, které zanedlouho zazní ohledně lidového pozdvižení,¹⁾ jež se přihodilo v kraji Dauphiné,“ praví soudce ve svém květnatém spisování, „musíme nejprve předpokládat, že lidé vyznávající údajně reformované náboženství (tzn. hugenotské), kteří se během všech těch nepokojů, jež v onom kraji vypukly, nemohli uchytit v zemi Vienneské, a marně hledali prostředky, jak svého dosáhnout, nenašli podle svého úsudku lepší možnost než vyvolat jakési rozpory mezi těmi lidmi v již zmíněné Vienneské zemi, kteří byli spolčení se „stranou vesničanů“ blízkou městu Romansu.“ Protestanti však sami o sobě ani zdaleka nebyli schopni dělat v údolí Rhôny a v Alpách, co by se jim zlíbilo, vždyť podstatná část lidových vrstev, horalů, ale především lidí z nížiny, zůstávala věrná katolicismu. A navíc byli hugenoti v otázce lidového hnutí organizovaného v jednotkách zvaných Ligy („Liga“ sice nebylo nové slovo, přišlo však znovu do módy a bylo rozhodně „odsouzeníhodné“) nejednotní i sami mezi sebou. Někteří významní představitelé je pokládali za nebezpečné a svým způsobem schopné vyvolat riziko, jež by dnes mnozí označili za „anarchii“. V takovém „konzervativním“ klanu působil na příklad François de Lesdiguières, výbojný mladík v plné síle a hlava místních přívrženců Ženevy. Tento neúnavný válečník nijak neváhal vyjádřit selským vzbouřencům svou náklonnost. „Zprávy od nás jsou dobré, Ligy dělají rozruch, ale nehýbají se z místa“ (A 29, poznámka), napsal 13. června 1579 Lesdiguières Gouvernetovi.²⁾ Znepokojení hugenotského vůdce vyvolávaly lidové Ligy z kraje Montélimar, jež

vedl ultrapapeženc Jacques Colas, kterého protestanti nutně neměli v lásce.

Stoupenci reformované církve nebyli tedy v této věci zajedno; jejich počínání samo o sobě by však nijak nemohlo zasít nesvár v oblastech Vienne a Romansu, pokud by mu nepředcházela veliká lidová nespokojenost, která v tomto kraji připravila pro vzbouření půdu. Onu nespokojenost v prvé řadě vyvolalo násilí páchané soldateskou, jež zemi pustošila už dobrých dvacet let, od okamžiku, kdy v roce 1560 vypukly „náboženské války“ (protestantů proti katolíkům). Tyto války srazily Dauphiné na kolena. Anonym (Guérin) hovoří v tomto ohledu velmi jasně. Hugonotské intriky, píše, povzbudily venkovské vzbouřence k „rozbrojům“, tedy k nepokojům, a to pod pouhou záminkou, že „byli porobeni a utiskováni, velmi trpěli pobytem pěších či jízdních vojsk, která v uplynulých letech onou zemí projížděla tam a sem a přechasto se tam dopouštěla vydírání a prostopášnosti (A 29)“. Omezme se na jeden z nejmírnějších příkladů z doby před dvěma lety. V roce 1577 vojáci z Grillonova, Larcheova a Martinièrova pluku bez váhání po kraji ukradli bezpočet kusů dobytka a prodali ho dál.³⁾ Byla to tak velká rána, že když se tyto pluky chtěly na cestě na jih do Languedoku vracet přes Romans, vedení města rozhodlo, že budou moci postupovat jen po jednotlivých kompaniích. Během jejich přechodu „obyvatelé podle nařízení konzulů zavřeli své krámký a se zbraní v ruce se postavili na svá stanoviště a do městských bran“. Což městskému lidu nezabránilo v tom, aby „se k těmto plukům zachoval se vši zdvořilostí a vzdal jim jménem tohoto města (Romansu) hold“. Tak zní konzulský eufemismus.

Ovšem ztráty na dobytku a potravinách, které měly za následek zmenšování stád a posklizňových zásob rolníků i městského obyvatelstva (které samo žilo napůl venkovským způsobem života), neměli vždy na svědomí zlodějské vojáci. Obyvatelstvo bylo také nuceno odvádět potravinové dávky na výživu vojáků, kteří jedli velké množství masa, neřkuli jím plýtvali (jejich spotřeba byla 80 kg na osobu a rok, což je víc, než snědí dnešní Pařížané, kteří jsou rozhodně dobře živení). Dvacátého druhého července 1577, „z příkazu pana de Moidieux, generálního dohlázele nad potravinami, bylo město Romans povinno odeslat voly, ovce a víno jednotkám pana de Gordes, které ležely před Pont-en-Royansem. Když bylo obléhání pevnosti náhle ukončeno, zůstalo nazbyt 4500 bochníků chleba z dodávky, kterou město provedlo

na své náklady a již pak pod cenou prodalo“.⁴⁾ Plýtvalo se stále dál a totéž platilo i o finančních požadavcích. V červenci 1577 muselo město Romans zaplatit 600 stříbrných jako výkupné za dva konzuly, které vojáci zajali. V září 1575 pak do Romansu přijel baron de Gordes, tehdy vrchní místodržitel v provincii (zastupující krále). Pro obživu svých válečníků požadoval poplatek, na který by každá romanská „daňová domácnost“ musela přispět 20 librami.⁵⁾

Daňové odvody, které na svých bedrech nesl lid, tedy jak se v té době říkalo „tahouni“, představoval pro daňové poplatníky skutečně velkou zátěž. V srpnu 1578 byl pro každou domácnost podléhající daním v celém kraji Dauphiné nařízen odvod čtyř stříbrných. Tyto peníze měly sloužit k zaplacení daňových nedoplatků a dluhů, které nezaplatily nebo k nimž se zavázaly obě bojující strany, katolíci a protestanti. Nechtě platí všichni! Bůh už si své ovečky pozná. Je zbytečné říkat, že všichni, hugenoti i katolíci, začali křičet, když zjistili, že obě skupiny budou muset přispět svým dílem na úhradu výdajů, které na druhé straně barikády nadělaly jednotky jejich nepřátel. Pokud bychom věřili rozvrhlému vyprávění notáře Eustache Piémonda z městečka Saint-Antoine, toho „dobrého vojáka Švejka“ našeho Dauphiné, byly ty čtyři stříbrné přesto zaplacený bez většího skřípění zubů. Ale v říjnu 1578 byla najednou vyměřena další daň ve výši dva stříbrné a čtyřicet grošů. I tu ještě lidé srdnatě zaplatili. Krátce nato měla ještě každá domácnost zaplatit 15 stříbrných, 7 grošů a 3 denáry na „zemské záležitosti“. Tedy na zaplacení dluhů a výdajů kraje a provincie. Tentokrát se pohár naplnil po okraj. „Pro lid je to věc nesnesitelná, vzhledem k velkému strádání, které mu způsobila válka“ (P 63). Když člověka drtí válečný konflikt, k čemu je dobré na udržování tohoto konfliktu ještě přispívat penězi? To je jako přilévát oleje ne do soukolí, ale do ohně, neboť naděje na mír se v Dauphiné ztrácí v nedohlednu. Situace v celém království se po královském mírovém ediktu z roku 1577 více méně uklidnila, ale velká alpská provincie zůstávala nadále v zajetí krvavých bojů, které hugenoti vedli proti papežencům. A tak v některých městských a vesnických společenstvích v Dauphiné se lidé odvolávali na *Knihy stížností* místního třetího stavu, které byly předloženy 16. března 1577 na celonárodním setkání v Blois. Tyto *Knihy* znamenaly velkou naději. Požadovalo se v nich, aby všichni, kdo vybrali daně za jednu nebo druhou válčící stranu, složili účty a vrátili neprávem získané prostředky. Toto skládání účtů mělo proběhnout v přítomnosti a pod dohledem úředníků vysla-

ných z jiné provincie. To proto, aby nemohli být podezírání ze společenství s těmi, které vyslyšeli: s provinilci.

Lidové požadavky šly ještě dále. S vyhlídkou setkání provinciálních stavů (tedy reprezentativního shromáždění tří řádů z Dauphiné), které se měly zanedlouho sejít v Grenoblu, protestovaly ještě jednotlivé obce proti výši královských daní a dalších berní a poplatků, vymáhaných na válečné výdaje. Nařikaly si, že jedni i druhí po sobě poplatníkům zanechali jen „jíl a skálu“. Lid hlavně požadoval, aby šlechta a duchovenstvo zaplatily svůj podíl, tak jak jim spravedlivě příslušelo. A také aby nebyl přetěžován „třetí plebejský stav“ (jak to v protestu vyjádřil jeho autor, kterému se dozajista dostalo latinského vzdělání).

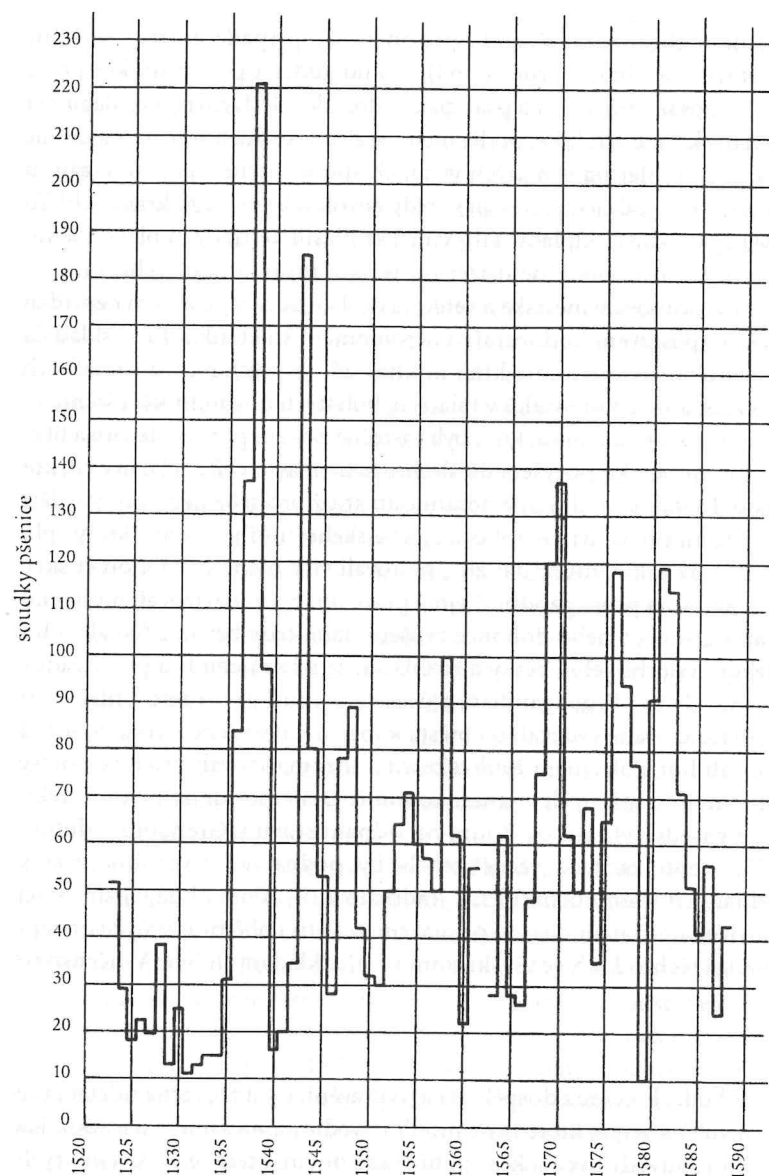
Samozřejmě nepřichází v úvahu požadovat rovnost poplatků pro všechny tři stavy. Píše se přece rok 1579. Ještě nejsme v roce 1789. Energičtěji je však vysloveno přání, aby lidé nově povýšení do šlechtického stavu, kteří takřka všichni pocházejí z měšťanského prostředí a jsou bohatě obdařeni půdou a domy, nebyli *ipso facto*, pouze z důvodu svého čerstvého šlechtictví, zbaveni povinnosti platit daně (toto jejich „osvobození“ totiž vede k více či méně automatickému přenesení jejich daňového podílu na bedra jejich rodáků, kteří setrvávají v neurozeném stavu). Lidé nechťeli, aby byl měšťský či venkovský třetí stav přetěžován. Požadovali, aby šlechta a církve platily daně z dříve „selské“, tedy „kdysi nešlechtické“ půdy, kterou nedávno získaly od neurozených. Jinak budou tyto pozemky vyňaty z daňové povinnosti, neboť pokud je koupí představitel privilegované vrstvy, budou „aristokratizovány“. Celková výše daně požadované od regionu totiž zůstane stejná, a tak se podstatná část daňového břemene přenesla na zbytek pozemků, jež nadále drží nepřilegované obyvatelstvo, které je už i tak zatíženo četnými daněmi. Je samozřejmé, že šlechtici, a dokonce ani duchovní to vždy nechápali. Zvláště pak nově povýšení šlechtici, kteří byli o to pyšnější, že se jen tak tak stihli zbavit zátěže svého neurozeného původu. Těm se zajídalo, že by měli platit daně stejně jako obyčejní plebejci. Ještě než proběhlo setkání stavů na jaře roku 1579, vedly tyto požadavky od srpna 1578 do února příštího roku k sepsání *Knih stížností*. Šlo o skutečné soubory stížností, které jejich autoři hodlali připravit pro velké provinciální shromáždění, chystané na jaro roku 1579. V těchto knihách se útočilo na privilegované, které, jak jsme právě viděli, obviňovali lidé z toho, že se vyvlékli z daňové povinnosti. Jejich únik byl o to skandálnější, že válečné události v zásadě každého nutily přispět ze své kapsy na

posílení obrany lidí a zájmů provincie, a v případě potřeby se za ně postavit i se zbraní v ruce (P 64). Pokud vůdci a pohlaváři, kteří tyto texty sepsali, uměli číst a psát, pak se dožadovali dávných privilegií platících v kraji Dauphiné, podle nichž se šlechta i duchovenstvo v zásadě musely podílet na veřejných výdajích spolu s neurozenými; v zájmu potlačení sociálních privilegií se tedy dovolávali privilegií krajových! To byla spravedlivá odplata. Tito vůdci se hlásili ke třetímu plebejskému stavu, to znamená k neurozeným venkovským a obyvatelům města, které zastupovaly městské a venkovské obce. K nim se ovšem nepřidali nejvýše postavení hodnostáři a nejvybranější smetánka. Ta se skládala z nejbohatších měšťanů, kteří nečinně žili ze svých rent, z rozšafných a těžkopádných úředníků v talárech, bohatých obchodníků a štěnicím podobných finančníků, kteří byli částečně získáni pro věc šlechty a hlavně pro myšlenku povýšení do šlechtického stavu, což byl lákavý cíl, kterého doufali jednoho dne dosáhnout, ať už pro sebe nebo pro své děti.

Hlavní představitelé tohoto „plebejského třetího stavu“, který „plakal, že už tak nemůže dál žít“, pěstovali více méně otevřenou či skrytou agitaci a propagandu. Zřejmě právě oni zpopularizovali myšlenku daňové stávkky, nebo dokonce zrušení daní, tedy berní: „Získali si lid, neboť vyslechli jeho stesky a rozhlásili, že už se nebudou platit žádné berně“ (P 64). Propagandisté a účastníci hnutí se při této příležitosti neorganizovaně vydávali od města k městu, od vesnice k vesnici, seznamovali lidi s obsahem *Knih stížností* a shromažďovali příznivé ohlasy obyvatel, sdružených v jakési komuně. Oznamovali daňovou stávkku, jejíž zásady vyhlásil de Bourg na jednání stavů v Grenoblu v dubnu 1579. Tento začátek „věčné“ rebelie byl podbarven devótními projevy oddanosti vládnoucímu králi Jindřichovi III. „Potají lidé v jedné obci po druhé přísahali, že jsou připraveni zasvětit i obětovat svůj život naplňování těchto *Knih*, ve vši skromnosti předkládaných Jeho Veličenstvu.“

* * *

V bodě, k němuž dospělo naše vyprávění, není zbytečné udělat „přestávku“ na téma, které jsme mohli navodit již na samém začátku. Jak vidíme, původně vedla ke vzpouře řada příčin, které se však velmi rychle soustředily především na problém daní a na předložení *Knih*, ve kterých byly souborně zaznamenány stížnosti třetího stavu. Než se vrátíme ke sledu událostí, které budou souviset s masopustem v Romansu,

Graf 1.
Daňové odvody v Dauphiné převedené na obilí (výše přímých daní podle L. S. Van Dorena, cena obilí podle zápisů Účetní komory v Grenoblu).

chtěl bych položit dvě předběžné otázky. Za prvé: byl daňový tlak, na který si naši nespokojenci nařikali, utlačovatelský odjakživa, již od roku 1570 a zvláště pak v roce 1578, vpředvečer vzbouření? A za druhé: co s osvobozením od daní pro privilegované vrstvy a šlechty, s otázkou, která neurozence tak souží? Můžeme stručně, jen pro lepší pochopení revolty, nastínit historii tohoto daňového osvobození a nepřátelských reakcí, které vyvolalo mezi prostým lidem?

První odpověď: selská válka v Dauphiné a její městská obdoba, masopust v Romansu, jsou nezvratně spojeny s nedávným zvýšením daní stejně jako s reakcemi, jež toto zvýšení vyvolalo mezi poplatníky, kteří měli pocit, že je berní úřad drtí. Z tohoto hlediska je přesvědčivým argumentem křivka, která pro Dauphiné od roku 1523 do roku 1589 zobrazuje vývoj berně (tedy přímé daně, viz graf 1). Samozřejmě jde o berni přepočítanou na reálnou hodnotu (zde na obilí). V nominální hodnotě by strmost této daňové křivky zvyšovala inflace, která působí jak na ceny, tak na daně a jež by proto dávala zkreslenou, velmi nadnesenou představu o domněle kontinuálním růstu daňových odvodů.

V reálné hodnotě není o čem pochybovat, léta 1536–1543 představují jednu z největších daňových vln, jaké Dauphiné zažilo v první čtvrtině 16. století (graf 1). Je pravda, že kolem let 1536 a 1543 se lidé potýkali s ještě vyššími daněmi, neboť museli přispívat na války, které vedl František I. a jež tehdy byly v plném proudu. Alpská provincie v té době přinesla či alespoň přestála svůj velký podíl na daňových odvodech, které plynuly do královské pokladny. Ale v těch časech byly odvody ještě přijatelné, neboť po renesančním rozkvětu a „krásném“ 16. století, před začátkem náboženských válek, prožíval kraj Dauphiné období rozvoje a relativní demografické i hospodářské prosperity. Lidé v kraji měli peníze. A tak platili. I když ne bez odmlouvání. Ale co na tom mocným záleželo? Otevřená vzpoura nepřicházela v úvahu. V období let 1566–1584 se věci změnily. Dauphinští si oblíbili zbraně nebo si na ně přinejmenším po desetiletích občanských válek zvykli. Už se nenechali stříhat jako ovce. A navíc jim teď nechyběly podstatné důvody ke stížnostem. Provincie chudla válkou, morem, hladomorem. Díky demografickému růstu se do roku 1560 počet poplatníků radostně zvyšoval; po tomto datu už nerostl, nebo se dokonce snižoval (v Romansu na příklad podstatně poklesl). Danitelného bohatství rovněž ubývalo. Tento úbytek se projevoval ve všem, ať už šlo o celkový důchod nebo o důchod vypočítaný na hlavu. Chování úřadů bylo v tomto případě

protiekonomické, neboť v letech 1566–1572 a 1575–1578 prosadily vysoké berně (vyjádřené v ekvivalentní hodnotě obilí), vyšší než ty, které se vybíraly do roku 1560, tedy v době rozkvětu (s výjimkou nárůstu daňové povinnosti ve dvou již zmiňovaných obdobích, 1536 a 1543).

Naproti tomu naše vzbuření z roku 1579 se alespoň bezprostředně po svém skončení projevilo jako „užitečné“. Berně zavedená v roce 1579, klíčovém roce pro dauphinské a romanské povstání, ukončila politováníhodné utahování daňového šroubu z let 1574–1578. V reálné hodnotě to byla vůbec nejnižší berně za celé období let 1523–1580, tedy za dvě třetiny století. A jakého století! Jakmile však bylo vzbuření na jaře roku 1580 potlačeno, pekelný daňový stroj se dal opět do chodu, a to s dosud nevídanou silou. Nové přitvrzení, jež bylo v příkrém rozporu s mírností daně z roku 1579, pak v letech 1580–1584 ještě podstatně zesílilo tlak vyvíjený na poplatníky.

* * *

Druhým problémem bylo osvobození kléru a aristokratů od daní. To se stalo živnou půdou pro nespokojenost neurozených, právě tak jako skutečnost, že některé skupiny ve společnosti měly daňová privilegia, a jiné nikoli. Jak na to v dlouhodobé perspektivě reagovala po staletí se vyvíjející mentalita třetího stavu v Dauphiné? Podle filmového vzoru si zde dovoluji rychlý *flash-back* neboli pohled do minulosti.

Základní myšlenka, která sice postrádá realismus, avšak v myslích dauphinských domorodců zůstává velmi živá, je přesvědčení, že od roku 1341 jsou zde všichni zcela vyjmuti z berní povinnosti, v zásadě osvobozeni od daní. Tehdejší následník trůnu, Humbert, byl toho roku nemocen. Zpovědníci si ho tedy vzali na paškál a on pak svým poddaným dopřál všeobecně platné osvobození od daní, kterého již tehdy tak jako tak požívala většina měst a městeček v kraji, jak to předpokládaly charty svobod (*chartes de la liberté*), jimiž se řídil chod městských aglomerací. Všichni následující francouzští králové se až do 17. století oficiálně zasazovali o udržení této zásady. Ovšem čistě teoreticky a pokrytecky, neboť se nijak nezdráhali vybírat daně cudně označované jako „bezplatné dary“. Pokrytectví vzdává beze studu hold cti. Pro neurozené ale byla v letech 1550 i 1630 vzpomínka na „osvobozující“ výnos z roku 1341 nedílnou součástí stále platných dauphinských svobod.⁶⁾ V 16. století dokonce snili o osvobození od daní, kte-

ré by bylo rozšířeno na všechny tři stavy a nejenom na duchovenstvo a šlechtu; v tomto smyslu, ale pouze v tomto smyslu, bylo naše vzbuření skutečně pokusem o utopický návrat ke „konzervativní minulosti“. Ten šel proti daňovému realismu státníků a nevzrušivých byrokratů monarchie, realismu, který s sebou nesl budoucí centralizaci. Přesto zakrátko uvidíme úzké meze tohoto domnělého konzervatismu vzbuřenců, který existoval spíše v rovině ideové než faktické. Neboť ve skutečnosti nebyli utopisty, ale reformisty, a chvílemi dokonce revolucionáři.

Je pravda, že na některých místech osvobození od berní pro neurozené zůstalo v platnosti pro celá města až do poloviny 16. století a např. v Montélimaru existovalo ještě v roce 1550!⁸⁾ Chápeme proto, že o třicet let později propukla protidaňová vzpoura v tomto městě hned od začátku naplno. V roce 1580 si v Montélimaru díky tradici, kterou předávali rodiče a prarodiče, lidé přesně připomínali místní zlatý věk, kdy obyvatelé města neplatili daně, jak to zažila ještě předcházející generace.

Toto skutečné osvobození od daní zůstalo omezené jen na Montélimar a netýkalo se celého kraje Dauphiné. Přes teoretickou svobodu, kterou jim jejich panovník dal v roce 1341, totiž dauphinští v pozdním středověku a renesanci platili vysoké daně. Ale vždy to bylo ve formě tzv. dobrovolných příspěvků. Jeden z prvních připadl na rok 1357 a po zjetí krále Jana Dobrého byl určen pro pokladnu následníka trůnu Karla. Tyto „bezplatné dary“ byly hmotným vyjádřením dobré vůle místních lidí a hlavně jejich svobody, zrušeného nevolnictví, „výsad“ a obecného „souhlasu“ vysloveného na shromáždění tří řádů provincie. Jak to v „Eseji o daru“ (*Essai sur le don*) napsal Marcel Mauss.

Zde jsme dospěli k druhému výbušnému prvku (nebo přesněji k druhé složce výbušniny; po dřevěném uhlí se přidává sanytr). Najdeme jej v každém hnutí odporu proti daním vedeném v 16. století mezi Rhônou a severními Alpami. Chci zde hovořit o zvláštních výjimkách z berní povinnosti, jichž požívaly dva privilegované řády. Tentokrát šlo o osvobození reálné a nikoli utopické. Podle toho, co o něm víme, se zdá, že vzniklo o dvacet či více let později než zakládající a symbolický výnos z roku 1341. Spadalo (nejpozději) do doby jednání dauphinských stavů v Romansu v červnu 1370. Později je pak až do doby Richelieua pokládali za pravidlo jednou provždy dané. Toto pravidlo potvrdila řada výjimek, které například znamenaly, že šlechtici a kněží mohli být

přinucení příležitostně státu zaplatit některou z jednorázových daní, aniž by tím však vznikl precedens. Výnos z roku 1370, který přesně odpovídal tomu, jak bude později tento problém vnímat francouzská šlechta, si tedy po několik staletí uchoval hodnotu implicitní jurisprudence, a to i přes skutečnost, že ho vyvolaly jednorázové okolnosti. V té době (1370) šlo pouze o to získat dauphinské privilegované vrstvy pro podnikání francouzského krále (osvobození šlechty od daní bylo na francouzském území vždy vedlejší projevem existence centralizovaného a monarchistického státu). V té době se král snažil obrátit „dobrovolné“ příspěvky z Dauphiné s řádnými příjmy královského panství.⁹⁾ Proto potřeboval získat v provincii mnoho spojenců ve vysokém postavení. Osvobodil tedy šlechtice a o to více přitlačil na lid.

Tak vypadá rámec, do kterého bude mnohem později zasazena sociální tragédie hnutí daňového odporu v Dauphiné. Šestnácté století bylo mnohem více než patnácté dobou boje mezi třetím stavem, který o sobě tvrdil, že i on je stejně jako všichni vyjmut z daňové povinnosti, a dále mezi dvěma prvními řády, na něž se vztahovala zvláštní pravidla reálných daňových výjimek. Třetímu stavu, který plně chápeme, se však přičilo pokládat je za relevantní. Jasná logika neurozených si v duchu výnosu z roku 1341 žádala, aby daně neplatil nikdo. Nebo, což je pravděpodobnější varianta, aby všichni, včetně kléru a šlechty, dávali svůj příspěvek na „bezplatný dar“ do královské pokladny.

Konečným místem střetu v tomto konfliktu bylo jednání dauphinských stavů, které se od poslední třetiny 14. století pravidelně každoročně scházely. Tuto velebnou instituci je třeba alespoň stručně představit. Bude to užitečné pro pochopení událostí, které vyvrcholily v patetických výjevech romanského masopustu.

Kdo byly a z jakých členů se skládaly dauphinské stavy, které v 16. století pokračovaly v činnosti zahájené v pozdním středověku a renesanci? Je samozřejmé, že jejich tehdejší složení, které teď v rychlosti popisujeme, ani zdaleka nezůstalo beze změny. Náboženské a civilní nepokoje let 1560–1580 je posunuly dál, ať už dobrým či nedobrym směrem.

Jak říká A. Dussert,¹⁰⁾ podle seznamu neboli archu pozvánek v nich zasedalo 36 představitelů duchovenstva, 270 šlechticů (což v zásadě byli vlastníci velkých panství s právem výkonu spravedlnosti) a 115 zastupců třetího stavu, totiž konzulů z měst, některých městysů a případně vesnic. Mnoho z těchto míst se nacházelo přímo na panství královského následníka, ale některá ležela také na pozemcích jednotlivých

pánů. Vzhledem k tomuto libovolnému výběru neměla celá řada venkovských farností, které se vzbouřily v letech 1579–1580 a jež spravovali jednotliví páni nebo sám královský následník, mezi stavy zastoupení. To byl případ vzbouřenecké Valloire na sever od Romansu. Z toho pramenilo další napětí. Obecně řečeno, ať už hlasování během zasedání stavů dopadlo jakkoli, šlechta měla ve shromáždění provincie nespornou početní a hierarchickou převahu.¹¹⁾ Náležela jí nejen prestiž, ale i absolutní většina! Ve skupině třetího stavu měla největší váhu důležitá nebo privilegovaná města (v Dauphiné to bylo „deset měst“ jako Grenoble, Vienne, Valence a Romans). Ostatní města a vesnice zase dokázaly za venkov vznášet tvrdé požadavky, které jim umožňovaly držet si odstup od obou privilegovaných řádů a „smetánky“ z oněch deseti měst.

Stavy měly politickou úlohu (předkládaly stížnosti apod.). Ale v Dauphiné měly také a především roli finanční (v zásadě hlasovaly o dani a nesly přinejmenším částečnou odpovědnost za rozdělení, vybírání a kontrolu daní, určených pro místní nebo státní pokladnu). Také se staraly o vojenské, náboženské a hospodářské záležitosti.¹²⁾

Zůstaňme teď u daní, které nám toho prozradí hodně. V části Dauphiné, na jihovýchodě, v jižních Alpách byla daňová situace relativně spravedlivá. V krajích Gap, Embrun, Briançon, v Oisansu a Baronnies si úřady od pradávna zvykly vést katastrální knihy a každá obec, město či vesnice měly v zásadě své vlastní záznamy. Jejich katastr nebyl tak dokonalý jako náš. Nicméně umožňoval rozdělit daň v poměru odpovídajícímu ploše a úrodnosti každého pozemku. A tak kromě malého množství parcel, které vlastnily výlučně urození a jež byly z daní vyjmuty, se ze všech majetků, nejen těch, které patřily neurozeným, sedlákům a měšťanům, ale i šlechticům a duchovním, platily berně stanovené podle plochy a bonity půdy. V těchto pozeňnaných krajích tedy daňové konflikty nebyvaly tak ostré jako ve středním a severním Dauphiné. V oněch slunných horách nedocházelo k frustrujícím střetům, které zuřily v okolí Grenoblu a Romansu a v nichž proti sobě stáli šlechtici nebo duchovní, osvobození od daní, a neurozené městské nebo venkovské obyvatelstvo, které mělo pocit, že je daňový tlak sráží k zemi. Každý hospodář, ať už měl či neměl modrou krev, ať už za Kristovy služby musel platit nebo je měl zdarma, odváděl víceméně spravedlivě vypočítanou daň. Důvody tohoto šťastného stavu věcí byly různé a bylo by příliš zdlouhavé popisovat je dopodrobna. Řekněme jen zjednodušeně,

že se v těchto malých oblastech na jihu Dauphiné hovořilo okcitanšsky (což je dost výrazně odlišovalo od francouzsko-provensálských dialektů, které byly charakteristické pro oblast Grenoble; hranice mezi okcitanštinou a francouzskou provensálštinou procházela právě Romansem, a to od východu na západ). Jihodauphinská „Okcitanie“ se tak kulturně pojila s Provenčí a Languedokem, které byly také okcitanšské a vedly katastrof.

V souladu s římským právem, které právníci v jižní Francii oživilí na sklonku středověku, existovaly v obou provinciích katastry neboli berní knihy už od nepaměti. Příklad Provence a Languedoku se samozřejmě nakažlivě rozšířil i na dauphinský jih. V obecnější rovině bylo francouzské království rozděleno na „jižanské“ oblasti, kde se platily reálné berně, a na severní země, kde se platily berně osobní. Berně jsou „reálné“, když se díky katastru spravedlivým dílem vztahují k „reálnému stavu“ všech pozemků, včetně těch, které vlastní šlechtici (případ Oisans). Berně jsou osobní (a nespravedlivé), když přihlížejí k postavení poplatníků a kdy jedni jsou z povinnosti vyjmuti (protože jsou šlechtici nebo duchovní), a druzí daně platí (protože jsou neurození). Hranice mezi platbou „podle postavení“ na severu a platbou „podle skutečnosti“ na jihu protíná napříč celou oblast jižní Francie a, jak jsme viděli, prochází také srdcem dauphinské provincie. Dodejme, že např. v Oisansu existovala velmi mocná obecní a náboženská společnost, opravdové horské republiky v takřka švýcarském stylu, díky nimž vznikly selské dohlížecí jednotky, schopné přimět šlechtu, aby platila daň jako všichni ostatní.

Skutečné konflikty tedy propukaly mnohem dále na severu, v oblastech, kde byly berně *de facto* osobní, totiž v oblastech Romans, Vienne či Grenoble. Tyto konflikty byly ostřejší tam, kde měli lidé možnost srovnání. Utlačování poplatníci z postižených krajů, vienneského nebo grenobleského, totiž věděli, že několik nebo i pár desítek mil od nich jiní obyvatelé Dauphiné, v Oisansu nebo v Gapençaisu, mají spravedlivý daňový režim. „Rozpolcenost“ naší provincie byla z tohoto hlediska odlišná od jistě nepřijemné, ale méně dramatické situace, jaká panovala dále na sever, např. v Normandii nebo v Ile-de France. Tam sedláky možná také sužovaly daně, ale v jejich sousedství ležely kraje, které se podobaly tomu jejich a v nichž šlechtici byli jednoznačně vyňati z placení berní. Vesnická zloba se tedy nemohla, jako tomu bylo v případech Dauphiné, rozněcovat srovnáním, které vede k frustraci.

* * *

Válka dauphinských sedláků (1578–1580) rozhodně nevzbudila zájem v jižních krajích provincie, kde se vedl katastrof a platily reálné berně; vzhledem ke spravedlivým daním se jich nespokojenost poplatníků nijak zvlášť nedotkla a na konci roku 1570 byli tito lidé navíc částečně pod správou hugenotů, což tam vyvolávalo specifické problémy, dost odlišné od těch, jež připomínáme v této knize. Naproti tomu povstání roku 1579 naplno prožil kraj střední Rhôny a dolní Isère (Montélimar–Valence–Vienne–Romans–Grenoble), kde v předchozím období postupně dozrávaly otázky spojené s vynětím z daňové povinnosti, jež způsobilo ve společnosti rozkol a o němž se soudilo, že je pro lid nespravedlivé a zbídačuje ho. Šlo o částečné osvobození od daní, kterého na rozdíl od přetížných venkovských poplatníků požívala města a zvláště měšťanstvo. Na druhé straně byly ve hře daňové výsady pro privilegované (šlechtu, duchovní a vysoké úřednictvo), jež byly v protikladu k daním doléhajícím na neurozené, kterým čouhala sláma z bot (k nim patřili sedláci, ale také ti obyvatelé města, kteří nezastávali vysoké úřady). Proto postupně v letech 1530 a 1550 vznikly dvě bojové fronty: fronta, na níž se město střetlo s venkovem, a ta, na které privilegovaní bojovali s neurozenými.

Boje na frontě město-venkov vzplanuly jako první, a to ze dvou důvodů; jedním byly převody půdy a druhým utahování berního šroubu. Pokud jde o pozemkové převody, tak demografický růst za renesance, projevující se rozsáhlým zúrodněním druhořadých pozemků, z půdy učinil ještě vzácnější, cennější a žádanější statek. Vedle toho měšťtí hodnostáři, tedy šlechtici a hlavně vysokí úředníci a měšťané, bez výčitek sedlákům brali půdu před nose; ti by si však byli rádi tato pole uchovali pro svou vlastní potřebu. Situace hrozila konfliktem. Tyto antagonismy vplynuly na povrch opět kvůli dani, neboť berně městských hodnostářů se vyměřovaly ne v místě, kde ležel jejich nový venkovský statek, ale přímo v jejich městském bydlišti, ve Valence nebo v Grenoble. Fakt, že nedávno zakoupili a tedy vlastnili půdu v sousedních vesnicích, nic neměnil na daňových výměrech, které odváděli ve městě, protože ty byly vypočítávány pouze a jedině z jejich městského majetku. Takto vzniklá nespravedlnost, z níž měli prospěch hodnostáři, způsobila újmu vesničanům, kteří měli svůj majetek na území venkovských farností. Daň, kterou předtím, než ho přespólní hodnos-

tář připravil o majetek, platil vesničan, nebude v tomto místě platit onen hodnostář, který tam zakoupil pozemek, a přitom tam nežije, ale ostatní sedláci, jejichž berní výměr se o tuto částku zvýší.

Každý nákup pozemků, jenž uskutečnil přespolní (jinými slovy ten, kdo koupil pozemky, na kterých nesídlí) a který se týkal kdysi selské půdy ležící na území venkovské obce, znamenal vyšší daňovou zátěž pro ostatní sedláky, kteří v této obci nadále žili. V 16. století vyvolávala tato situace velmi prudké reakce venkovanů, neboť v této době silného demografického, městského a hospodářského růstu byli měšťtí hodnostáři při nákupu polností mnohem útočnější, usilovnější a nesmlouvavější, než tomu bylo v období omezených ekonomických vztahů v 15. století. A berní úřad volky nevolky učil sedláky počítat a přemýšlet nad každým grošem, protože groše sedláci měli. Tyto konflikty byly zvláště silné ve velkém venkovském předměstí Grenoblu kolem roku 1540 a v okolí Romansu již v letech 1513–1515; v období let 1579–1580 byl Romans jedním z měst, kde se antagonismy mezi venkovem a městskou elitou projevíly nejzřetelněji. Proto se v poslední čtvrtině 16. století v romanském kraji udržovaly a k výbuchu chystaly specifické konflikty zrající od poloviny 16. století.

Daňový problém tak rozpoutal spory pro onu dobu příznačné, kdy proti sobě stál venkovský svět rodinného hospodaření, v němž se následkem demografického růstu projevovaly tendence k pauperizaci, protože tento růst byl sám o sobě příčinou rozdrobení půdy a ochuzení námezdních pracovníků, a svět městské honorace, která na venkově svým typickým způsobem šířila kapitalismus, kradla, skupovala a shromažďovala půdu. Daňová nespravedlnost zde působila jako katalyzátor.¹³⁾

Druhým faktorem zostřování rozporů bylo utahování berního šroubu. V dauphinské oblasti měl tento jev vlastní časový průběh, odlišný od Languedoku, a byl datován, vyčíslěn a změřen. Z hlediska dlouhodobé perspektivy a ve srovnání s relativní daňovou mírností v první třetině 16. století došlo k tomuto utahování berního šroubu přesně v roce 1536, kdy František I. a Karel V. zahájili nové boje, což se konkrétně projevílo vpádem císařských vojsk do Provence. V těchto letech (1536–1538) všechny přímé daně vypočítané v nominální hodnotě (tourské libry)* a ještě více v reálné hodnotě (obilí) prudce vzrostly a jejich celková hodnota vyjádřená v obilí v některých letech vystoupila až na pěti nebo

* Libry ražené ve městě Tours.

osminásobek. Později se sice daňový tlak zmírnil nebo poklesl, ale nízká úroveň daní z doby před rokem 1536 se už nevrátila. Práh byl definitivně překročen směrem nahoru.

Berní šroub byl v letech 1535–1538 utážen natolik, že vyvolal na povrch to nejzasutější, neskrytější záští. Na veřejnosti se přetřásalo mnohé špinavé prádlo. Lidé byli pobouřeni, že musí královské nebo provinční pokladně odvádět vysoké daně, a tak začli horečně kritizovat některé existující daňové výjimky a nespravedlnost, která přinášela užitek majetným. Stav z Dauphiné přednesly znovu požadavky, které uvedly už v roce 1524; požadovaly, aby byly alespoň částečně zrušeny daňové výsady, kterých požíval Montélimar a Gap. František I. ve svých dopisech odeslaných z ležení u Hesdinu v dubnu 1537 v zásadě prohlásil tento stavový požadavek za oprávněný. Daňové privilegium obou měst však bylo úplně zrušeno až v roce 1550, kdy gapské zvony hlasitě bijící na poplach obyvatelům oznámily bolestnou zprávu, že od nynějška budou muset platit daně jako všichni ostatní. Konzulové obou měst se však ještě v roce 1614 na staré privilegium příležitostně odvolávali.¹⁴⁾

V letech 1530–1540 však přesto nebyla postižena jen města Montélimar a Gap. Zášť venkova proti městům, hlavně proti těm velkým, byla obecně rozšířeným jevem. Jak jsme viděli již dříve, vinu nesla městská elita, která byla *ipso facto* zbavena daňové povinnosti a horečně nakupovala půdu. A také přezíravost a šokující chladnokrevnost měst, která využívala svého dominantního postavení v různých institucích provincie k tomu, aby se zbavila některých břemen a přenesla je na vesnice. Vyhýbala se např. povinnosti ubytovat královskou armádu. Ta pak tábořila na venkově, čímž trpěly jak měšce sedláků, tak počestnost selek. Proplácení nákladů na vojenská ležení neboli „proviant“ vyvolávalo stále napětí a vesničtí vůdci se na něm učili, jak se postavit hodnostářům, jak se vyznat ve spleti procedurálních a účetních záležitostí. Města také převáděla „královské půjčky“, teoreticky vymahatelné od „měst jako samostatných jednotek“, do daní, které se rozpočítávaly na celou zemi, což znamenalo i na sedláky. Tyto nezákonné převodní postupy byly nepřijemným, i když ne nevyhnutelným průvodním jevem při financování válečných operací. Ve 40. letech 16. století byly běžné. „Tak jako mrak přináší bouři,“ v sobě ovšem nesly zárodek záští venkova proti městům.¹⁵⁾

Byla to zášť právní a politická, téměř nenásilná, avšak o to účinnější. Čas selského násilí nadešel až o čtyřicet let později, kdy se šířila atmo-

sféra charakteristická pro náboženské války, při níž vládla fyzická agre-
sivita a tekla krev. Ve 40. letech 16. století podléhali vesničané z okolí
Grenoblu nebo Romansu správě konzuly vedených městských úřadů,
zastupujících i selskou elitu, a vytvářeli dočasná uskupení neboli „syn-
dikáty“ (jakési zárodky „venkovské Ligy“, která zatím nebyla pozname-
nána krví). Takto se spojilo deset nebo dvacet vesnic, které usilovaly
o právní vyřešení konkrétní otázky. Najaly si odvážné advokáty, jako byl
Louis Faure, aby jejich věc hájili před řádnými orgány provincie, tedy
buď před soudním dvorem, nebo stavy (zde vidíme, jak byl ze společen-
ského hlediska užitečný tehdejší rozsáhlý francouzský soudní systém,
v němž působili soudci mající status úředníků a advokáti; díky němu
bylo často možné mírovou cestou sdělit a usměrnit požadavky vesnic-
ké společnosti, aniž by muselo dojít k nebezpečnému ozbrojenému
střetnutí. Sedláci v té době, jako ostatně ani nikdy jindy, rozhodně ne-
byli tím nevzrušivým a neohrabaným „pytlem brambor“, jak se o nich
během jednoho politováníhodného hovoru u stolu vyjádřil K. Marx).

I přes městskou protiofenzivu, vedenou v podobě drobných dárečků,
lanýžů a vodních melounů a podmazávání ovlivnitelných soudců, na-
koniec selský požadavek daňové spravedlnosti ve 40. letech 16. století
získal na svou stranu některé vysoké úředníky soudního dvora v Gre-
noblu stejně jako některé stavovské frakce. Bylo to tím snazší, že šlechta
a duchovenstvo ani zdaleka nebyly automatickými spojenci měšťanstva
proti vesničánům. Města zase chovala postranní myšlenku na budoucí
útok proti šlechtickým a církevním privilegiím, a tak se nechtěla proti
vesničánům plně angažovat. Proto se nakonec selské požadavky v roce
1548 dostaly až na jednání královské rady Jindřicha II., který byl v té
době na návštěvě na jihu země.

Situace 40. let 16. století byla pro uznání vesnických zájmů příznivá,
neboť nové utažení berního šroubu v roce 1542, potřebné pro financo-
vání války (graf 1), bylo takřka stejně tvrdé jako to v roce 1536 a potra-
vinová krize let 1544–1545 učinila špatně rozloženou daň ještě nepo-
pulárnější. Růst měst a stále větší činnost lidí z města skupujících
pozemky podnítila v „krupanech“ zájem o nákup pozemků vyňatých
z daňové povinnosti. Městské daňové privilegium a pracovní příležitosti,
kterých s rozkvětem měst přibývalo, způsobily, že mnoho sedláků se
usazovalo ve městech, a tak zvyšovalo paradoxní berní přetížení venko-
va.¹⁶⁾ V roce 1548 se Jindřichovi II. dostalo dobré rady, na jejímž zákla-
dě zasadil tvrdý úder. Lyonským ediktem (ze 30. září 1548) rozhodl,

že ze všeho venkovského majetku, kterého obyvatelé měst nabyli od
roku 1518 (tedy za 30 let), se bude od nynějška k tíži jejich městského
majitele vyměřovat daň na vesnicích. Pro venkovany z toho vyplynula
jasná finanční úleva; monarchistický stát je podpořil. Pak následovala
prováděcí opatření. Všude je uvítali, neboť třetí stav se ve městě jako
na venkově začal v roce 1552 opět sjednocovat, aby mohl lépe bojovat
proti osvobození privilegovaných od daňové povinnosti, zvláště proti
výhodám, kterých požívalo duchovenstvo (jsme přece v období protes-
tantského vření a antiklerikální nálady už začínají vystrkovat růžky).
V témže roce se advokáti a konzulové, kteří byli pověřeni zastupováním
měst nebo venkova, dohodli přijmout edikt Jindřicha II., totiž zdanění
venkovských majetků, které měšťanstvo získalo v posledních třiceti
letech. Toto zdanění postihovalo městského majitele a ne venkovského
nájemce označovaného pojmem *grangier*. Lehkost, s níž bylo tohoto
souhlasu dosaženo, mimochodem dokazuje, že konflikt nebyl neodči-
nitelný ani nesmiřitelný. Mnohem tvrdší byl zakrátko boj (o zrušení
daňových výjimek), který svedli na jedné straně neurození, ať už z města
nebo z nížiny, a na druhé straně privilegované vrstvy, ať už je charak-
terizovala tonzura nebo modrá krev.¹⁷⁾ Tento boj v Dauphiné dooprav-
dy začal v polovině 16. století a vyvrcholil v ozbrojeném konfliktu let
1579–1580, potom vzplanul ještě jednou a dočasně byl uzavřen v letech
1595–1639.

* * *

Původní boj proti městům vedený ve 40. letech 16. století se v letech
1550 a 1570–1580 změnil ve výpad proti šlechtě. Tento obrat byl svým
způsobem rozhodující a rozhodně měl stejný průběh jako ten, který
nastal v letech 1788–89, kdy francouzská veřejnost vystoupila nepřátel-
sky vůči absolutismu (všechny tři řády a „stavy“ se spojily proti státní
libovůli), a pak se vzbouřenci rozštěpili v otázce boje proti privilegiím;
zásadní úlohu v této záležitosti sehrálo odmítnutí hlasovat podle zása-
dy „co člověk, to hlas“.

Vraťme se však do 16. století v kraji Dauphiné, kde již „první stadi-
um“ regionálního konfliktu (namířeného proti městům) vykazuje ně-
kolik charakteristických prvků, které přetrvaly dlouho. Antagonismus
v tomto kraji vykrytalizoval nejdříve v nejvíce urbanizovaných oblas-
tech, nejvíce světu otevřených a obchodně nejčilejších městech a vesni-

cích, které leží na hlavních vodních tocích, na řekách Isère a Rhône, a zasáhl čtyřúhelník Vienne-Valence-Romans-Grenoble. Naproti tomu horské oblasti, na severu u Allevardu a na jihu u Die, z různých důvodů (jako byla jejich zaostalost, ale také existence katastrof) zůstaly ve všech těchto bojích relativně pasivní. V této době se projevil nebo začalo utvářet právě selské uvědomění, a to i v oblasti organizace – jak se to ukázalo v roce 1550, kdy byl (na kratičkou dobu) při stavovské instituci zaveden úřad vesnického mluvčího (*commis des villages*). Opět, ale tentokrát již úspěšněji, byli tito mluvčí ustaveni v roce 1578, který je důležitý pro naše téma.

V celé této záležitosti se nakonec projevila i rozhodující úloha jevu, který bychom spolu s L. S. Van Dorenem mohli nazvat „centralizací renesančního státu“. Zásahy královské moci (v letech 1537 či 1548) rozhodně měly dramatický dopad a velkou váhu. Hlavním dějištěm však byly provincie, kde se větší část dramatu odehrála, nebo se o něm ve hře stavů a tří řádů rozhodovalo. Ať už dobrovolně či nikoli, stavy na vlastní konto vybraly a na vedení královských válek utratily obrovské částky. Navíc se tyto částky ani neobjevily v národním účetnictví, protože vybrané peníze se utratily přímo na místě! A tak se v letech 1537–1538 v naší provincii vybralo 662 000 liber za „mimořádné parcely“ (na válku na alpských hranicích), aniž by se jediný groš z této celkové částky dostal za hranice Loiry nebo Seiny; dauphinští poplatníci se sice bouřili, v pařížské oblasti o tom však nechtěli nic slyšet, vždyť z toho sami neměli žádný prospěch. Při pohledu z Paříže nebo z Blois bylo Dauphiné v letech 1537–1538 zemí zaslíbenou, kde se neplatily daně. Z pohledu Grenoblu nebo Romansu byla zas tato provincie zatížena vysokými daněmi. Z toho vyplývá, že k pochopení těchto dlouhotrvajících bojů nestačí pohled do centrálního rozpočtu nebo do královského účetnictví, mlčenlivých pomníků našich finančních dějin, protože v dalekých provinciích proti sobě vinou daní stanuli sedláci a města, neurození a privilegovaní.

* * *

Úvodní fáze neboli „první kolo“ bitvy mezi šlechtou a neurozenými se odehrála od roku 1550 do roku 1556. Šlo o mnoho. Jistěže v nižších společenských vrstvách nikdo oficiálně neuvažoval o tom (i když postranní myšlenky se tímto směrem ubíraly), že by se poplatky nebo ber-

ně odváděly z majetků, které odedávna vlastnila prastará rodová nebo i méně urozená šlechta. To by byla svatokrádež a nikdo na to nemohl pomyslet bez zachvění. Stejně by bylo, kdyby se král vybírající daně chystal vyříznout z těla své věrné šlechty libru masa. Taková věc byla nemyslitelná! Všichni samozřejmě věděli, že ten či onen tzv. šlechtic ze starobylého rodu je ve skutečnosti jen potomkem řezníka nebo hospodského povýšeného v minulém století do šlechtického stavu. Existovaly ale posvátné nádoby, které se neslušelo znesvětit hned na počátku. Někteří příslušníci šlechty se jeví zranitelní spíše v jiném smyslu. Sedláci žili ještě zcela v opojení pokrokem, kterého dosáhli v roce 1548, kdy král zdanil majetek, kterého nedávno nabylo přesporní měšťanstvo. Chtěli tohoto úspěchu využít k tomu (a měšťtí neurození, i ti bohatí, je následovali), aby i statky neurozených, které nedávno získala šlechta (nebo duchovenstvo), podléhaly bernímu úřadu. A aby se berně odváděly i z majetku neurozených, jehož vlastníky byli lidé teprve nedávno povýšení do šlechtického stavu. Nově povýšení (nebo měšťané toužící po povýšení jako romanský soudce Antoine Guérin) se ostatně ke vzbuřeným sedlákům v roce 1579 chovali nejagresivněji. Potrefená husa se vždycky ozve. V roce 1553 nebyl odpor namířen proti vlastnímu jádru šlechty, to přijde až v roce 1789. Napadány, nahlodávány byly okrajové jevy, neudržitelné a vyvolávající pohoršení (povyšování do šlechtického stavu a skupování majetku neurozených). V tomto století se projevila tendence, jež byla poznamenána dlouhým hospodářským rozvojem renesance a kterou ukončil rok 1560. Tento vývoj vyběl šlechtu (zvláště její dynamickou složku, která sídlila ve městě a ještě nedávno patřila k měšťanstvu), aby usilovala o selskou půdu. To odpovídalo i celkovému růstu měst, která si chtěla v nížině zajistit zdroje pozemkové renty stejně jako potravinovou základnu. Souviselo to rovněž se znehodnocením starých držeb, na které byl uvalen stálý úrok, a naopak zase se stále rostoucí rentabilitou majetku těch, kteří skupovali pozemky a potom je obhospodařovali sami nebo je propachtovali. Dodejme, že při rozsáhlé ofenzivě proti daňovým výjimkám, jichž požívali nepraví šlechtici nebo nepravé šlechtické pozemky, předkládali všichni neurození obyvatelé města, jinými slovy každé město (a tím spíše i každá venkovská oblast), své vlastní požadavky, někdy i protikladné. Na koncertě, v němž účinkovali neurození, zase jednou zazněla kakofonie. To bylo také jednou z příčin jejich momentální porážky. Na příklad obyvatelé Grenoblu si přáli, aby berním v jejich městě podléhali konzistoriální

advokáti. Tito „konzistoriáni“ byli vysocí úředníci, kteří chtěli lidem namluvit, že působí-li u soudního dvora v Grenoblu, jsou vznešeného rodu. Holedbali se svými daňovými úlevami, kterým prostý lid hlavního města Dauphiné spílal. Ve Valenci obyvatelstvo nehudralo na advokáty, ale na místní univerzitní profesory. Tito mandaríni měli zvláštní představu, že usednou-li za katedru, jejich krev zmodrá, stanou se z nich šlechtici, a budou tak zbaveni daňového břemena.¹⁸⁾ Dodejme, že města bohužel nadále chtěla marně bojovat na obou frontách. Po očku sledovala, co se děje na venkově. Nevzdávala se naděje, že jednoho dne docílí zrušení nebo zmírnění těch daňových odvodů, které pokládala za přehnané a jež sedláci v roce 1548 dali uvalit na majetek přespolních, kteří žili ve městě. Boj neurozených proti šlechtě, zahájený v tak neuspořádaných a zmatených poměrech, nezačínal dobře. Neurození byli jako nestejnorodé magma, otrávané vnitřními rozbroji, a potírali se mezi sebou. Netvořili jednu, ale několik skupin. Město stálo proti venkovu, vznešení hodnostáři proti řemeslníkům, druhořadá města proti největším „deseti městům“ kraje Dauphiné, Valence proti Grenoblu apod. Ani by se nám nepodařilo vyjmenovat všechny ty rozmíšky, kvůli nimž si nakonec položíme otázku, zda máme právo používat jednotného pojmu, jako je *měšťanstvo* (samozřejmě stejná poznámka se vztahuje i na šlechtu, která se také navzájem požívá, ale má ještě ostřejší zuby). „Starý režim znamená různorodost.“

Kritické napětí, které v 50. letech 16. století mezi neurozenými a privilegovanými zaviniily daňové výjimky, se promítlo do různých výnosů, „dohod“ či kompromisů. Bylo to narovnání mezi třemi řády z roku 1553, „dohoda“ z roku 1554, kterou delegáti dvou vládnoucích řádů vymohli na zstrašených nebo zkorumpovaných mluvčích třetího stavu, a konečně královská vyhláška z roku 1556. Ta v rámci tohoto prvního kola bojů dovedla ke zdárnému konci rozklad třetího stavu. Vyhláška pravila, že šlechtický majetek všeho druhu zůstává vyňat z berní povinnosti. Málo záleželo na tom, zda byl získán teprve nedávno či zda patřil osobám povýšeným do šlechtického stavu. Zachování těchto různých výjimek představovalo výraznou porážku pro třetí stav, který se ale díky tomu zaktivizoval, byť to byla aktivizace jen částečná a menšinová. Dosáhl nicméně několika ústupků, jako omezení počtu konzistorních advokátů a profesorů ve Valenci – na které se ovšem nadále vztahovala daňová výsada. A hlavně částečné omezení některých daňových privilegií kléru, neboť v této době byli na vrcholu hugenoti nebo osoby jim

nakloněné. Jindřich II., liška podšitá, vycítil, že v tomto bodě dosáhne konečně jednohlasné podpory obou laických řádů, šlechty a třetího stavu, spokojených, že to římské církvi tak docela nedarovaly.

Důvod dočasné porážky třetího stavu v 50. letech 16. století nám bude jasnější, uvědomíme-li si, že selský i měšťanský požadavek na zřízení všeobecného provinčního katastru, který by umožnil snadno zdanit šlechtické majetky, byl v tichosti pohřben. Je třeba říci, že za těchto okolností neměli neurození tak silnou motivaci, jako měli v minulosti nebo jakou budou mít později. Daňový tlak v 50. letech 16. století zůstával umírněný (viz graf 1). Nedosahoval intenzity, kterou známe z let 1530, 1576–1580 nebo 1630, kdy byl selský odboj podstatně energičtější. Třetí stav si v polovině 16. století, kdy ho daně příliš nesušovaly, mohl dovolit na nějakou dobu zapomenout to, že zrušení poplatků platilo – ovšem pro jiné kategorie, než byl on sám! Týkalo se především šlechty a všech, kdo byli povýšeni do šlechtického stavu. Být byli neurození poraženi, projevíli se občas v místním měřítku jako docela schopní aktivisté. Myslím na „Jednotu“ města Die a osmnácti vesnic, které se kolem roku 1550 v prohugenotské oblasti postavily proti daňovému privilegii některých kněží a na jejichž tlak byly nemovitosti, které představitelé kléru nakoupili, i dědictví, které získali od svých neurozených rodin, podřízeny daním. I to bylo dostatečným důvodem k tomu, aby duchovní v Die zatínali zuby.

Toto všechno ale byly mimořádné případy; vesničané obvykle spíše příliš rychle a snadno uvěřili, že je možné přejít od prvního úspěchu, kterým bylo zdanění přespolních (rok 1548), k všeobecnému zdanění urozených. K tomu však došlo teprve v roce 1639 a někde až v roce 1789. Vesničané a jejich noví druzi z měst, z Romansu i odjinud, si vzali příliš velké sousto. Nebylo totiž tak snadné popadnout býka za rohy, tedy nachytat šlechtu na její vlastní výsady. Po nezdaru z 50. let 16. století museli neurození spojenci na více jak čtvrt století všeho nechat. Některé jejich kroky byly nicméně prorocké. V polovině 16. století byl jednou z hlavních postav mezi vyslanci dauphinských měst ke dvoru, kde měli hájit zájmy neurozených proti šlechticům, romanský konzul Gabriel Loyron. Rodina Loyronů patřila k těm, které měly mezi dobrymi romanskými měšťany velké slovo. A Jean Serve zvaný Míčař, který v tomto městě v letech 1579–1580 vedl vzbouřence, se na počátku 60. let oženil s dívkou pocházející z této rodiny. Pozdější dráha řemeslníka Serva byla svým způsobem originální. Sňatek s dívkou z ro-

du Loyronů však vůdci vzbouřenců zajistil jistou rodinnou kontinuitu, která měla ze sociálně-politického hlediska také svůj nesporný význam.¹⁹⁾

Dopad italských válek Františka I. a později Jindřicha II., po nichž následoval boj proti Karlovi V., se na mnoha místech vracel jako bumerang, tyto konflikty sehrály úlohu katalyzátoru, protože v oblasti daní pomohly odhalit četné rozpory uvnitř skupiny neurozených a v dauphinské společnosti obecně. Války a daně, které byly v jejich důsledku požadovány, vytvořily dramatickou situaci, jež se projevila na každoročním obřadním jednání stavovských shromáždění, kde se proti sobě postavily jednotlivé skupiny i řády: venkov, město, třetí stav, šlechta a duchovenstvo.

Náboženské války po roce 1560 zahájily druhý cyklus regionálního hnutí odporu. Ten se nejprve soustředil na problém kacířství. Po roce 1575 se zaměřil především na sociální rozštěpení. Tento vývoj má všeobecnou platnost, neboť Liga v Paříži se za jiných okolností stejně odchýlila od svého původního záměru.

* * *

Pokud jde nyní o Dauphiné, kdo a jak nesl odpovědnost za tuto změnu směru, která v pozdější době vedla k sociálnímu boji? Nejprve připomeňme, že berní šroub byl opět utažen, a to dvakrát: v letech 1567–70 a 1576–78. (Nezmiňujeme další přitvrzení z let 1580–82, které se už vymyká naší úvaze, protože k němu došlo těsně po romanském masopustu). V průběhu obou inkriminovaných období se regionální berně (vypočítané v reálné hodnotě a očištěné od inflace) vrátily takřka na svou skutečnou úroveň či „kupní hodnotu“ z let 1537–1543. A to v provincii, která už neměla pevné svaly a pěkné červeňoučké tvářičky předchozího renesančního období druhé třetiny 16. století, neboť byla hospodářsky a demograficky devastovaná, vyčerpaná občanskou válkou a celou řadou pohrom, které ji sužovaly od roku 1560, takže opětné zvýšení daňového břemene po roce 1567 bylo o to méně snesitelné (graf 1).

S dvojnásobným utažením berního šroubu v letech 1567–78 si královský berní úřad a regionální správa, která byla jeho výkonnou složkou, zvykly nijak se neomezovat. V této době velkého daňového tlaku (v letech 1567–1576) královští zplnomocněnci a guvernér, který v Dauphiné za-

stupoval krále, zavedli hrozivé novinky, které byly v rozporu se zastupitelským principem i s duchem zákona. Vypisovali berně, aniž by je předtím stavy řádně odsouhlasily, opírali se jen o úředníky soudního dvora a samotného guvernéra či „zemské mluvčí“, přičemž tito mluvčí v zásadě zastupovali stavy v období mezi zasedáními a často se ve skutečnosti chovali jako nastrčené síly královské správy. V říjnu 1578 ukápla poslední kapka, po které pohár přetekl. Šlo o „fiktivní“ jednání královské rady či karikaturu zasedání provinciálních stavů, které schválily vybírání regionálních daní. Tuto „radu“ přítom na místě vytvořilo několik zástupců soudního dvora v Grenoble a hodnostářů přítakávačů, porůznu vybraných mezi představiteli všech tří řádů.²⁰⁾ Neurození na tato neoprávněná opatření, která pociťovali jako jasnou nespravedlnost, reagovali důrazně a mnohostranně.

* * *

Spor o berně mezi léty 1576–1580 si uchoval jisté klasické rysy a strukturu (třetí stav stál proti šlechtě, neurození nižšího stavu a sedláci proti neurozeným vyššího stavu a městským úředníkům, kteří byli průběžně povyšováni do šlechtického stavu). Stadium prostého a jednoduchého vyjednávání mezi řády, které se ustavilo v druhé třetině 16. století, však bylo zároveň zachováno i překonáno.

Vyjednávání bylo překonáno v tom smyslu, že po roce 1578 už nikdo neváhal řešit věci silou a prolévat krev. Daňový problém byl totiž znovu velmi důležitý ve chvíli, kdy se elity začaly méně zajímat o náboženskou otázku, neboť již povětšinou ustoupily od protestantismu, který v 60. letech 16. století získal jen dočasnou převahu. A navíc každý řemeslník byl od začátku občanské války ozbrojen, ve dne nosil dýku a v noci meč²¹⁾ a mohl se v otázce daní a velkých peněz poprat.

Přesto vyjednávání s velkou důkladností pokračovalo. Na zasedání stavů v Blois v roce 1576 byl vyslán delegát, který se v celém dalším období až do návštěvy královny Kateřiny Medicejské v Dauphiné v roce 1579 projevil jako významná osobnost hnutí neurozených. Byl to Jean de Bourg, arcibiskupský soudce z města Vienne.